

"HÄN EI HORJU VAARALLISESSA TILASSANSA AFRIKAN
SYDÄMESSÄ."

Mustien maanosassa -teoksen Afrikka-kuva

Oulun yliopisto
Historiatieteet
Aate- ja oppihistoria, kandidaatintutkielma
27.1.2016
Elina Honkanen

SISÄLLYS

JOHDANTO.....	3
1. "SOTAISTA VIERASTA NEEKERI PITÄÄ VERTAISENANSA" TEOKSEN KUVA AFRIKKALAISISTA	7
1.1 Valtaideologia.....	8
1.2 Sisäänrakennettu rasismi	10
2. HALLINNAN OIKEUTUS	13
2.1 Sankarit taakan alla.....	13
2.2 Valkoinen päällikkö viattomille ja tietämättömille.....	14
3. JÄNNITTÄVÄ, MUTTA PASSIIVINEN AFRIKKA	19
3.1 Vaarat ja vaikeudet.....	19
3.2 Passiivinen hyödyke	22
LOPPULAUSE.....	24
LÄHTEET JA TUTKIMUSKIRJALLISUUS	26

JOHDANTO

Suomalaisessa sanomalehdistössä kirjoitettiin innokkaasti jännittävästä tapahtumista, jotka olivat kohdanneet eurooppalaisia tutkimusretkeilijöitä Afrikassa 1880-luvun loppupuolella.¹ Albin Järvinen suomensi näitä tapahtumia käsittelevän teoksen *Mustien maanosassa Emin Paschan, Stanleyn ja Wikmannin matkat Afrikassa* vuonna 1890. Teos kertoo siihen aikaan varsin tunnetuista tapahtumista ja henkilöistä Afrikassa, mutta ennen kaikkea se valottaa Järvisen ja saksalaisen alkuperäisteoksen kirjoittajan Afrikka-kuvaa.

Ymmärtämällä tietyn ajan käsityksiä tuntemattomasta voimme syventää ymmärrystämme ihmisten ajatteluun tämänkin päivän maailmassa ja käsittää kuinka pitkällisesti rakentuneet taustat ajatusmaailmoilla yleensä on. Ehkä silloin osaamme hakea paremmin syitä eri tavalla ajattelevien ihmisten kannoille.

Tämä tutkielma tarkastelee, minkälaisen kuvan *Mustien maanosassa* antaa Afrikasta ja afrikkalaisista 1800-luvun lopun suomalaisille lukijoille, miksi ja miten tämä kuva vertautuu ajan ajatteluun Afrikasta ja afrikkalaisista Suomessa, Saksassa ja Euroopassa laajemminkin. Voidakseni vastata näihin kysymyksiin esittelen hieman Albin Järvistä sekä hänen motiivejaan suomentamiselle. Tutkimuskysymyksiä tarkastellessa olennaista on muistaa saksalaisen alkuperäisteoksen ja suomennoksen suhde, sekä muutamat keskeiset ideologiat, imperialismi, rasismi ja nationalismi, jotka todennäköisesti vaikuttivat teokseen 1800-luvun lopulla.

Tutkielmassa käytän lähteenä Järvisen edellä mainitun teoksen mikrofilmausta, jonka kuvaliitettä ei valitettavasti löytynyt enää. Saksalaisen alkuperäisteoksen löytäminen osoittautui mahdottomaksi, mutta koska tutkielman keskiössä on tämän suomenkielisen teoksen antama kuva suomalaisille, sen puuttuminen ei olennaisesti vaikuta tutkimustuloksiin.

¹ ks. esim. ”Ulkomaalta, Viimeiset tiedot Stanleystä”, *Uusi Suometar* 7.12.1889; ”Politiska nyheter, Stanleys och Emins ankomst till kusten”, *Hufvudstadsbladet* 10.12.1889.

Mustien maanosassa on seikkailuromaani, jossa kerrotaan Emin Paschan pelastamisesta Sisä-Afrikasta ja taisteluista orjakauppaa käyviä arabeja vastaan Afrikan hallitsemiseksi.² Henry Morton Stanley lähti etsimään Paschaa,³ ja sillä aikaa Hermann Wikmann johti taisteluja arabialaisia vastaan Itä-Afrikassa.⁴ Teos luokiteltiin ilmestyttyään lasten ja nuorten kirjojen joukkoon ja oli tarkoitettu hieman kypsemmälle nuorisolle.⁵ Järvinen itse korosti kansitekstissä kirjan suuntaamista myös ”matka-haluiselle yleisölle”⁶. Tapahtumakerronnan lisäksi teos kuvailee ja kertoo erityisesti Itä-Afrikasta ja sen asukkaista.⁷ Nuorison luettua kirjaa ovat sen käsitykset saattaneet elää pitkäänkin suomalaisten mielissä.

Tutkielmassa käyn läpi eri teemoja, jotka nousivat lähteestä esille tutkimuskysymyksiin vastattaessa ja pyrin selittämään, miksi teoksen ajatukset olivat kuin olivat 1800-luvun lopun kontekstissa sekä miten ne vertautuivat tuon ajan ajatteluun muuten.

Tätä teosta tai Albin Järvistä ei ole aikaisemmin tutkittu Suomessa, joten käytin työssäni tutkimuskirjallisuutena erityisesti 1700- ja 1800-lukujen rasismia ja matkakirjallisuutta tutkivia teoksia. Näistä tärkeimpiä olivat PEKKA ISAKSSONIN JA JOUKO JOKISALON *Rasismen aatehistoriaa*, sekä erityisesti suomalaisten rasismiin keskittyvä Isakssonin artikkeli *Yks ain olis ylinnä ansio? Tieteellinen rasismi juurtui huonosti Suomeen*, MARY LOUISE PRATTIN *Imperial Eyes*, joka kertoo matkakirjallisuuden historiasta imperialismin alkuvuosisatoina ja PATRICK BRANTLINGERIN *Taming Cannibals Race and the Victorians*, joka tarkastelee viktoriaanisen Iso-Britannian matkakirjallisuutta siirtomaista. Nämä ja muu käytetty tutkimuskirjallisuus loivat kuvan 1800-luvun Afrikka-käsityksestä Euroopassa, jota vasten peilasin *Mustien maanosassa* -teoksen näkemyksiä.

² Järvinen 1890, passim.

³ Järvinen 1890, 23.

⁴ Järvinen 1890, 45–52.

⁵ ”Öfversikt”, *Finsk Tidskrift* 1.12.1890, 92–94.

⁶ Järvinen 1890, kansiteksti.

⁷ Järvinen 1890, ks. esim. 26–32.

Rasismi eli käsitys maailman kansojen jakautumisesta eriarvoisiin rotuihin oli merkittävä osa eurooppalaisten maailmankuvaa 1800-luvun lopulla.⁸ Modernin rasismien juuret, jonka aikaan *Mustien maanosassa* on kirjoitettu, voidaan nähdä valistuksen ajassa, jolloin sen ajan tunnetuimmat älyköt alkoivat luokitella ihmisrotuja muun luomakunnan luokittelun ohessa.⁹ Tämän lisäksi keskusteltiin universaaleista kauneuskäsityksistä, jotka yhdistettiin moraaliin. Esimerkiksi kauniimpana pidettyjä eurooppalaisia alettiin pitää myös tavoiltaan muiden mantereiden asukkaita parempina.¹⁰ Nämä seikat sekä jo aiemmin eurooppalaisten käsityksiin muista mantereista vaikuttaneet löytöretket,¹¹ niistä tehty matkakirjallisuus,¹² ja transatlanttisen orjakaupan luoma kuva afrikkalaisista olivat modernin rasismien ideologian pohjalla.¹³

Eurooppalaisten ekspansio alkoi 1500-luvun alussa, jolloin espanjalaiset ja portugalilaiset saivat valloitettua alueita Atlantin valtameren takaa.¹⁴ Todellinen eurooppalainen maailmanhallinta pääsi vauhtiin vasta 1800-luvun puolivälin jälkeen imperialismin uudessa aallossa, joka kiihtyi vuosisadan loppua kohden niin,¹⁵ että 1914 mennessä eurooppalaiset kontrolloivat 84,4 prosenttia maailman maa-alueista.¹⁶ Afrikan rannikko ja pohjoiset alueet olivat valloittajien suurin kiinnostuksen kohde hyvin pitkään ja sisämaahan alettiin edetä toden teolla vasta 1890-luvulla.¹⁷

Albin Järvinen oli *Mustien maanosassa* -teoksen suomentaessaan kansakoulunopettajana Helsingissä. Samaan aikaan hän opiskeli Helsingin yliopiston filosofisessa tiedekunnassa historiallisiertieteellisessä osastossa, tarkalleen vuosina 1887–1894, jonka jälkeen hän toimi muun muassa kansakouluntarkastajana ja suomentajana. Järvinen ei tiettävästi koskaan

⁸ Isaksson & Jokisalo 2005, 178–179.

⁹ Isaksson & Jokisalo 2005, 137.

¹⁰ Rantonen 1999, 168–69.

¹¹ Isaksson & Jokisalo 2005, 38.

¹² Isaksson & Jokisalo 2005, 53.

¹³ Isaksson & Jokisalo 2005, 71.

¹⁴ Headrick 2010, 1.

¹⁵ Waller 1990, 276.

¹⁶ Headrick 2010, 1–2.

¹⁷ Waller 1990, 278.

käynyt Afrikassa ja matkusti Saksaankin vasta *Mustien maanosassa* suomentamisen jälkeen.¹⁸

¹⁸ [Werkko], ”5:nen yleisen pikku- ja kiertokoulunopettajain ja -harrastajain kokouksen puheenjohtaja” (art.). *Alempi Kansanopetus (AK)* 1.8.1907; Ylioppilasmatrikkeli 1853–1899, 20.5.1887 Järvinen Albin(us) 22210. Helsingin yliopisto.

1. "SOTAISTA VIERASTA NEEKERI PITÄÄ VERTAISENANSA" TEOKSEN KUVA AFRIKKALAISISTA

Ruotsinkieliset ylioppilaat toivat rotuopillisen rasismin Suomeen.¹⁹ Albin Järvinen oli itse suomenkielisestä perheestä,²⁰ joten hänen voidaan päätellä kannattaneen suomenkielisten kulttuurisuuntaa. Tämä on saattanut vaikuttaa siihen, että *Mustien maanosassa* ei ole niin rasistinen kuin voisi kuvitella ajan muun asennoitumisen mukaan. Kuitenkin suurempi vaikutus teoksen asenteisiin oli varmasti Suomen yleisesti varovaisella suhtautumisella tieteelliseen rasismiin 1800- ja 1900-luvuilla.²¹ Suuri syy suomalaisten muuta Eurooppaa varovaisempaan suhtautumiseen rasismiin oli sellaisen tieteellisen tutkimuksen vierastamisessa, joka luokitteli oman kansan toisarvoiseksi mongoleiksi.²² Lisäksi teoksen suuntaaminen nuorisolle on saattanut vaikuttaa sen sanoman pehmentämiseen.

Albin Järvinen toimi teosta suomentaessaan kansakoulunopettajana ja myöhemmin kansakouluntarkastajana, joka pyrki aktiivisesti kehittämään koululaitosta ja sen opettajien asemaa.²³ Näin ollen hänen käännöstyönsä, joihin *Mustien maanosassakin* lukeutuu, voidaan lukea osaksi hänen tekemäänsä sivistystyötä.

Järvinen oli kotoisin köyhistä oloista,²⁴ eikä välttynyt rahaongelmilta aikuiselämässäänkään, sillä hänet määrättiin ulosottoon vuonna 1901.²⁵ Näin ollen toinen suomentamisen motiivi on varmasti ollut rahantarve. Varsinkin, kun hän teoksen suomentamisenkin aikaan työskenteli voidakseen rahoittaa

¹⁹ Isaksson 2003, 50.

²⁰ Ylioppilasmatrikkeli 1853–1899, 20.5.1887 Järvinen Albin(us) 22210. Helsingin yliopisto.

²¹ Isaksson 2003, 39.

²² Isaksson 2003, 41.

²³ Werkko, "5:n yleisen pikku- ja kiertokoulunopettajain ja -harrastajain kokouksen puheenjohtaja" (art.). AK 1.8.1907.

²⁴ Werkko, "5:n yleisen pikku- ja kiertokoulunopettajain ja -harrastajain kokouksen puheenjohtaja" (art.). AK 1.8.1907.

²⁵ *Suomalainen Wirallinen Lehti* 24.8.1901.

lopun opintonsa Helsingin yliopistossa.²⁶ Tällöin Järvinen tuskin on pyrkinyt muuttamaan *Mustien maanosassa* -alkuperäisteoksen sanomaa. Järvisellä ei ollut samanlaista motiivia korostaa tai ylläpitää erilaisuutta kuin esimerkiksi tunnetulla rasismiteoreetikolla Joseph Arthur Comte de Gobineauilla, joka oli etuoikeutetun aatelissuvun jäsen ja sen vuoksi halveksi ajatusta tasa-arvosta.²⁷

1.1 Valtaideologia

Kun antropologinen tutkimus roduista lisääntyi noin 1800-luvun puolivälissä, rasismi tieteellistyi. Empiirisellä metodilla saadut tutkimustulokset vahvistivat jo olemassa olevia stereotyyppioita muiden mantereiden ihmisistä.²⁸ Lisääntynyt tieto näkyy *Mustien maanosassa* vieraiden kansojen kohtaamisen normalisoitumisena. Afrikkalaisia ei juurikaan kummastella tai ihmetellä vaan pikemminkin vain todetaan tai selitetään heidän elämäänsä ja olemustaan.²⁹ Tiedot afrikkalaisista, niin heidän henkisistä kuin fyysisistäkin ominaisuuksistaan, ovat mitattuja tosiasioita. Tutkittu tosiasia on myös niiden arvottaminen suhteessa eurooppalaisiin vastaaviin.³⁰

Rasismi oli yksi 1800-luvun valtaideologioista,³¹ ja tuon ajan ihmiset olivat yhä varmempia rotujen olemassaolosta vuosisadan puolivälin jälkeen. Rasismi oli luonnollinen asia ja osa eurooppalaisten maailmankuvaa nyt, kun rotujen olemassaolo oli pystytty todistamaan myös luonnontieteissä.³² Rasismi ideologiana kietoutui vahvasti yhteen imperialismin ja nationalismin kanssa. Siirtomaiden valloittaminen oli helppo perustella oman kansan paremmuuden ja valloitettavalla alueella asuvien ihmisten rodun alemmuuden yhdistelmällä.³³

²⁶ Werkko, ”5:n yleisen pikku- ja kiertokoulunopettajain ja harrastajain kokouksen puheenjohtaja” (art.). AK 1.8.1907.

²⁷ Isaksson & Jokisalo 2005, 130.

²⁸ Halmesvirta 1993, 13.

²⁹ Järvinen 1890 ks. esim. 29.

³⁰ Halmesvirta 1993, 13.

³¹ Isaksson & Jokisalo 2005, 138.

³² Isaksson & Jokisalo 2005, 157.

³³ Isaksson & Jokisalo 2005, 138; Brantlinger 2011, 6.

Nationalismissa ja rotuajattelussa on siis selvästi nähtävissä yhteys, vaikka kansaa ja rotua terminä ei tulisi sekoittaa keskenään.³⁴

Näin ollen on loogista, että imperialismiin kiihtyminen 1800-luvun loppupuolella,³⁵ sekä tieteellisen rasismien kehittyminen edistivät rasismin ideologian levittämistä kaikkialle eurooppalaisten ajatteluun.³⁶ Esimerkiksi rasismi ulotettiin myös Euroopan sisälle yhteiskuntaluokkien välille, ja romaaneissa esiintyi yhä enemmän rasismia käsitteleviä teemoja,³⁷ minkä lisäksi rotuja alettiin käsitellä laajemmin myös historiankirjoituksessa ja yhteiskuntatieteissä.³⁸

Rasismi alkoi vaikuttaa ideologiana Saksassa 1800-luvun lopulla. Oman, arjalaisen rodun paremmuus oli saksalaisen rotuideologian lähtökohta johon voimakas imperialismiin henki kietoutui.³⁹ *Mustien maanosassa* -teoksen aatteellinen ristiriita syntyy siitä, että Saksassa vallitsi tuohon aikaan voimakkaan rasismin ja imperialistinen henki, kun taas Suomi yritti itse erottautua Venäjältä ja suhtautui varovasti rasismin ideologiaan.⁴⁰ Maita taas yhdistivät perinteinen kulttuurinen vuorovaikutus ja nationalistisen aatevirtaus.⁴¹

Silti Suomessakin osattiin erotella me ja muut,⁴² mikä näkyy *Mustien maanosassa* siinä, että rasismin voi ideologiana helposti löytää kirjan kuvailujen taustalta, vaikka kaikkea afrikkalaisiin liittyvää ei pyritä selittämään rotueroilla 1800-luvun lopun yleisen eurooppalaisen hengen mukaisesti. Aivan teoksen ensimmäisessä luvussa voi jo nähdä rasismin suuren vaikutuksen ja toisaalta

³⁴ Rantonen 1999, 148.

³⁵ Waller 1990, 276.

³⁶ Isaksson & Jokisalo 1999, 12.

³⁷ Brantlinger 2011, 111–112.

³⁸ Isaksson & Jokisalo 2005, 157.

³⁹ Isaksson & Jokisalo 2005, 135.

⁴⁰ Kolbe 2003, 31–32; Jokisalo 2003, 39.

⁴¹ Forsén 2003, 190–191; Kervanto Nevanlinna & Kolbe 2003, 18–19.

⁴² Isaksson 2003, 56.

sen luonnollisuuden ajattelussa, kun Afrikan asukkaat jaotellaan ”neekereihin” ja ”arabialaisiin”, joita yhdessä kutsutaan ”tummaihoiseksi sekaroduksi”.⁴³

1.2 Sisäänrakennettu rasismi

Erityisen suoraan teoksen rasismia voi tarkastella luvussa 5 ”Saksalainen Itä-Afrikka. Maa ja kansa”⁴⁴, jossa tulee ilmi jo mainitsemani toteavuuden lisäksi vahvan yleistävä asenne. Itä-Afrikan asukkaista kerrotaan näennäisen neutraalisti, mikä ajan kontekstissa on jokseenkin onnistunutta. Silti rasismi ja imperialismi vaikuttavat yksinkertaistuksissa ja stereotypioissa. Yleistäminen, jossa kaikista yksilöiden sillä hetkellä tekemistä asioista tehtiin yleisiä tapoja, oli yleistä vieraiden kansojen kuvailussa.⁴⁵ Seuraavassa lainauksessa näkyvät sekä toteava että yleistävä sävy, kun luetellaan afrikkalaisten paheita.

*Monen hyvän ominaisuuden rinnalla on neekereissä paheitakin. Hän on itsepäinen, vastahakoinen, kostonhimoinen ja nautintoihin taipuisa.*⁴⁶

Mainittuja hyviä ominaisuuksia ei sen sijaan ole katsottu tarpeelliseksi kertoa ja afrikkalaisista puhutaankin läpi teoksen negatiiviseen sävyyn.⁴⁷

On huomattavaa, että tätä lukua 5 paremmin *Mustien maanosassa* -teoksen rasistinen ideologia ilmenee muissa kohdissa sanavalinnoilla ja kuvailluilla sekä niistä heijastuvalla asenteella. EILA RANTONEN mainitseekin artikkelissaan *Kauniit ja älykkäät eurooppalaiset? Rotu ja etnosentrismi valistusajan kauneus- ja kulttuurikäsitteissä*, että muun muassa nämä ovat keinoja, joilla rotueroja muokataan.⁴⁸ Kun kirjoittaja keskittyy kuvailemaan tapahtumia tai teoksen eurooppalaisia päähenkilöitä, tulee hän samalla paljastaneeksi

⁴³ Järvinen 1890, 1–2.

⁴⁴ Järvinen 1890, 26–32.

⁴⁵ Pratt 1992, 64.

⁴⁶ Järvinen 1890, 31.

⁴⁷ Järvinen 1890, passim.

⁴⁸ Rantonen 1999, 156.

yllättävän paljon ajatuksiaan afrikkalaisista, vaikka ei tällaisissa kohdissa pyrkisikään esittelemään rotueroja suoraan. Seuraavassa lainauksessa kerrotaan Emin Paschasta ja hänen hienosta toiminnastaan Keski-Afrikassa.

*Hän rakastaa kansaa, jonka keskellä hän vaikuttaa. Hän kunnioittaa neekereitä ja on vakuutettu siitä, että he voivat sivistyä.*⁴⁹

Lainauksen on tarkoitus kertoa Paschan arvostuksesta afrikkalaisia kohtaan, mutta samalla se paljastaa kirjoittajan näkemyksen afrikkalaisista. Tarpeessa korostaa kolonisaattorin uskoa afrikkalaisten sivistymiseen tulee samalla esille ajan yleinen olettamus siitä, ettei se ole mahdollista.

Teoksen 1800-luvun lopun rasistisen ideologian sisäänrakennettu luonne, eli miten rasismi vaikutti ihmisten toimintaan myös tiedostamatta,⁵⁰ tulee vielä paremmin esille seuraavassa lainauksessa: ”Sotaista vierasta neekeri pitää vertaisenansa⁵¹”.

Rasismi ja omasta kulttuurista lähtevät arvot määrittivät sitä, miten siirtomaaisännät näkivät alusmaat ja niiden asukkaat.⁵² Eurosentrismi eli Eurooppa-keskeinen näkökulma muuhun maailmaan ei kuitenkaan ollut ongelma 1800-luvun lopun siirtomaaisännille, sillä miksi kukaan olisi kyseenalaistanut johtavan rodun ajatusmaailman paremmuutta muihin nähden, kun se oli tieteellisesti todistettu.⁵³ Näin ollen esimerkiksi Rudyard Kipling, joka oli kirjoittanut kuuluisan runonsa *The White Man’s Burden* läntisen kulttuurin maiden sivistystehtävästä,⁵⁴ ei nähnyt mitään ristiriitaa siinä, että

⁴⁹ Järvinen 1890, 9.

⁵⁰ Isaksson & Jokisalo 1999, 14.

⁵¹ Järvinen 1890, 31.

⁵² Brantlinger 2011, 8; Pratt 1992, 153.

⁵³ Isaksson & Jokisalo 2005, 178–179.

⁵⁴ Brantlinger 2011, 204.

hän kirjoitti muista kansoista ja maista omaten tämän asenteellisen lähtökohdan.⁵⁵

Hyvä esimerkki eurooppalaisten vaikeudesta irrottautua omista käsityksistään on arabien orjakaupasta kertominen *Mustien maanosassa*. Arabien toimintaa orjakaupan suhteen kauhistellaan ja tuomitaan kovin⁵⁶ unohtaen täysin eurooppalaisten itsensä harjoittamat samankaltaiset toimet vajaa sata vuotta sitten.⁵⁷

Mustien maanosassa antaa monella tapaa samanlaisen kuvan afrikkalaisista kuin 1800-luvun lopun muukin kirjallisuus. Rasismi ja eurooppalaisten ylivalta ovat luonnollisia näkökulmia, joista afrikkalaisia tarkastellaan. Vaikka kuvailussa on negatiivinen pohjavire, negatiivisuus ei ole niin suoraa kuin ajan kontekstissa voisi kuvitella. Se, miten asenteet nousevat esiin kaiken kerronnan taustalta, kuvastaa hyvin niiden luonnollisuutta aikalaisille. Itsestään selviä ajatuksia ei ole tarpeen korostaa jatkuvasti.

⁵⁵ Brantlinger 2011, 205.

⁵⁶ Järvinen 1890, 3, 32, 34.

⁵⁷ Isaksson & Jokisalo 2005, 85–86.

2. HALLINNAN OIKEUTUS

1800-luvun kuluessa eurooppalaisten taloudelliset ja kulttuuriset asenteet jyrkentyivät siirtomaita kohtaan, ja kehittynyt tekniikka mahdollisti alusmaiden hallitsemisen entistä tiukemmin. Imperialistinen kilpailu kiihtyi Afrikassa 1880-luvulla teoksen tapahtuma-aikaan ja voimapolitiikan käyttö siirtomaakilpailussa lisääntyi. Poliittisen vallan ja kunnian tavoittelu motivoivat kolonisaattoreita entistä kunnianhimoisempiin valloitustoimiin.⁵⁸ Afrikankin valloitukset toimivat eurooppalaisten itsetunnon kohottajina.

2.1 Sankarit taakan alla

Mustien maanosassa ei ole suoraan imperialistinen argumenttiteksti ainakaan Albin Järvisen suomentamana. Kerronta on pikemminkin artikkelin ja tarinan sekoitusta, joka nuorisolle suunnattuna saa seikkailukirjan piirteitä.⁵⁹ Aikakausi, jolle kirja sijoittuu ja alkuperäisteoksen saksalaisuus saavat kirjan kuitenkin kuulumaan imperialistiseen kirjoitteluun. Näinpä imperialistinen asenne heijastuu tekstistä selvästi muun muassa ajattelussa, jonka mukaan Emin Paschan on täytynyt tulla eurooppalaisena hallitsemaan maakuntaansa ja asettamaan sinne järjestys.⁶⁰ Paschan holhoavuuden⁶¹ ja hienojen, saksalaisten piirteiden korostaminen⁶² tukevat tätä mielikuvaa valkoisen miehen taakan alla ahkeroivasta eurooppalaisesta. Valkoisen miehen taakka tarkoitti valkoisten länsimaiden moraalista velvollisuutta hallita muita alueita ja sivistää niiden asukkaat.⁶³ Termi syntyi Rudyard Kiplingin asiaa käsittelevän runon otsikosta *The White Man's Burden*.⁶⁴

Valkoisen miehen taakkaa kantavan eurooppalaisen lisäksi Pascha edustaa saksalaista valioyksilöä, joka kertoo kansallista erityisyyttä korostavan

⁵⁸ Waller 1990, 272–283.

⁵⁹ Järvinen 1890, passim.

⁶⁰ Järvinen 1890, 6–7.

⁶¹ Järvinen 1890, 7.

⁶² Järvinen 1890, 25.

⁶³ Brantlinger 2011, 203.

⁶⁴ Brantlinger 2011, 204.

nationalismin vaikutuksesta teokseen.⁶⁵ Saksan nationalismi heräsi Ranskan keisari Napoleonin valloitusotien aikaan 1800-luvun alkupuolella. Vieraan vallan alle joutuminen kasvatti Saksan alueella ihmisten käsitystä heidän erillisyydestään esimerkiksi ranskalaisiin nähden.⁶⁶

Nationalismi on selvästi esillä läpi teoksen.⁶⁷ Seuraavassa lainauksessa kerrotaan erään saksalaisen sotilaan hautajaisista.

Kolme sarjalaukausta ammuttiin vainajan kunniaksi haudalla. Samalla hetkellä puhkesi ukkosilma ankarasti salamoimaan, niin kuin ainoastaan kuumissa maissa saadaan nähdä. Ensimmäinen salama iski jättiläispuuhun, joka hirveällä rytinällä murtui maahan. Näytti, kuin olisi luontokin yhtynyt tuohon sotilaalliseen erotervehdykseen.⁶⁸

Voimakkaasta nationalismin hengestä ja siirtomaakilpailun kiihtymisestä 1800-luvun loppupuolella huolimatta teos ei aseta eurooppalaisia valtioita toisiaan vastaan. Tämä näkyy muun muassa siinä kuinka koko Eurooppa haluaa yhtenäisesti kunnioittaa ja palkita Stanleyta hänen urotöistään Afrikassa,⁶⁹ eikä Stanley ei jää ylistämisessä Wikmannin ja Paschan varjoon, amerikkalaisuudesta huolimatta.⁷⁰ Tärkeintä on korostaa kaikkien kirjan sankareiden mahtavuutta yhdessä⁷¹ ja jättää pahan rooli arabeille.⁷²

2.2 Valkoinen päällikkö viattomille ja tietämättömille

Jos ajatellaan 1800-luvun loppua, *Mustien maanosassa* voisi suhtautua vielä paljon negatiivisemminkin afrikkalaisiin, sillä vuosisadan puolivälissä muun muassa brittien suhtautuminen siirtomaiden alkuperäisiin asukkaisiin muuttui jyrkemmäksi. Alusmaissa tapahtuneiden kapinoiden jälkeen ajatus

⁶⁵ Järvinen 1890, 25.

⁶⁶ Jokisalo 2003, 15.

⁶⁷ Järvinen 1890, passim.

⁶⁸ Järvinen 1890, 43.

⁶⁹ Järvinen 1890, 62.

⁷⁰ Järvinen 1890, 17–18.

⁷¹ Järvinen 1890, "Johdatus".

⁷² Järvinen 1890, 49.

luonnonlapsista vaihtui käsitykseen aggressiivisista villoista.⁷³ Tämä teoksen afrikkalaiset ovat kuitenkin viattomia ja tietämättömiä,⁷⁴ vaikkakaan eivät tasarvoisia eurooppalaisten kanssa.⁷⁵ Raakalaisten osan näyttelemisen jää ”kauheita hävityksiä tehneille arabialaisille⁷⁶”.

Tarpeellisuus afrikkalaisten sivistämiseen ei lähdekään heidän järkyttävistä tavoistaan⁷⁷ vaan tietämyksen puutteesta.⁷⁸ Brantlingerista kristinuskon ja läntisen vallan tuomisen tarpeellisuus Filippiineille perusteltiin sen kansan barbaarisuudella.⁷⁹ Rantonen taas painottaa artikkelissaan viattomuutta ja lapsenkaltaisuutta, jonka vuoksi ulkopuolinen hallinta koettiin siirtomaissa tarpeelliseksi.⁸⁰ Jälkimmäinen on suurempi syy myös *Mustien maanosassa* -teoksen sivistämistarpeelle.

Vaikka ensimmäisessä luvussa mainitaan ”raa’at maan asukkaat”⁸¹, muualla teoksessa tämä alussa esitetty raakuus menee enemmänkin alkuperäisasukkaiden tietämättömyyden piikkiin,⁸² ja esimerkiksi ”neekerien viattomuutta”⁸³ käytetään kontrastina kerrottaessa arabien julmuuksista. Jos filippiiniläisiä kuvailtiin ”lasten ja paholaisen sekoitukseksi”⁸⁴ *Mustien maanosassa* asukkaissa on suurin osa lapsenkaltaisuutta ja vain hieman raa’an villin ominaisuuksia. On mielenkiintoista, ettei valistuksesta 1800-luvun lopulle muuttunut asenne näy teoksessa enemmän.

Seuraavissa kohdissa afrikkalaisten viattomuuden sijaan tuodaan esille tietämättömyys, tietynlainen yksinkertaisuus. Afrikkalaiset eivät esimerkiksi

⁷³ Halmesvirta 1993, 47.

⁷⁴ Järvinen 1890 20.

⁷⁵ Järvinen 1890, 45.

⁷⁶ Järvinen 1890, 33.

⁷⁷ Brantlinger 2011, 30–31.

⁷⁸ Järvinen 1890, esim. 7, 21.

⁷⁹ Brantlinger 2011, 210.

⁸⁰ Rantonen 1999, 153.

⁸¹ Järvinen 1890, 1.

⁸² Järvinen 1890, esim. 35, 56.

⁸³ Järvinen 1890, 33.

⁸⁴ Brantlinger 2011, 214.

ymmärrä työntöön arvoa. Heidän työntönsä tehokkuutta arvostellaan teoksessa näin:

*Ahkeruutta ja toimeliaisuutta neekereissä harvoin tapaa. Heidän rakkaimmat toimensa ovat syöminen, juominen, peli ja tupakanpolttot.*⁸⁵

Tehokkuutta verrataan saksalaiseen vastaavaan, kun kerrotaan, että eräs Guaheli-heimon jäsen palvelee mieluummin arabeja, koska he vaativat vähemmän työtä kuin saksalaiset.⁸⁶ Alexander von Humbolt kirjoitti Etelä-Amerikasta samaan sävyyn 1800-luvulla.⁸⁷ Tällaisissa kohdissa yhdistyvät kirjoittajan yksipuolinen näkemys, josta sivistämishalu kumpuaa, ja argumentointi eurooppalaisen vallan puolesta. Afrikkalainen on saksalaisen käsityksen mukaan laiska, koska ei vielä tiedä, miten voisi elämäänsä työntöillä parantaa.

Sivistämisen tarve oli hyvä syy, jolla afrikkalaisten hallintaa oikeutettiin ja perusteltiin.⁸⁸ Valloittajien mielestä afrikkalaiset eivät pystyneet hallitsemaan itse itseään.⁸⁹ Näin arveltiin käyneen osalle Stanley'n retkikuntaa, jonka oli pitänyt liikkua omin päin hetken.

*Kun heillä ei ollut valkoista päällikköä, niin he ehkä ovat eksyneet tieltä ja hajonneet, kuten irti lasketut vuohet, unohtaen leirissä olevat veljensä ja ystävänsä.*⁹⁰

Siirtomaiden haltuunotto oli ollut useissa tapauksissa niin helppoa, että afrikkalaisia jopa halveksittiin heidän puolustuksensa kyvyttömyyden vuoksi.⁹¹ Alueiden valtaaminen ja sen asukkaiden alistaminen tuntui oikeutetulta, koska

⁸⁵ Järvinen 1890, 30.

⁸⁶ Järvinen 1890, 37.

⁸⁷ Pratt 1992, 151.

⁸⁸ Tiainen–Anttila 1999, 111.

⁸⁹ Brantlinger 2011, 9.

⁹⁰ Järvinen 1890, 55.

⁹¹ Jokisalo 1999, 31.

siinä onnistuttiin niin helposti.⁹² Eurooppalaisten ja muiden valloittajien ideologiaan vaikutti sosiaalidarwinismi, jonka mukaan myös rodut kävivät keskenään olemassaolon taistelua. Kun toinen rotu voitti, oli se vahvempi ja näin ollen parempi ja suvun jatkuvuuden ansainnut rotu.⁹³

Jos palataan jälleen Emin Paschan hallinnon kuvaamiseen *Mustien maanosassa*, maininnat ”kenraalin tuomasta yhteiskuntajärjestyksestä”⁹⁴ ja Eminin ”isällisestä otteesta alamaisiinsa”⁹⁵ vahvistavat mielikuvaa eurooppalaisen vallan tarpeellisuudesta alkuperäisasukkaiden sivistämiseksi. Saksalaisten valtaa Afrikassa ei kyseenalaisteta mitenkään, päinvastoin ollaan ylpeitä siitä, kuinka suuret alueet Saksakin on jo onnistunut itselleen maanosassa saamaan.⁹⁶

Huomattava kontrasti teoksessa on, kun kerrottaessa Stanleyyn matkasta Sisä-Afrikassa tuodaan selvästi esille, että eurooppalaisilla tutkimusmatkailijoilla on enemmän tietotaitoa ja uskallusta matkata maanosassa kuin sen omilla asukkailla.⁹⁷ Teoksessa on myös useita sivuja, joilla alkuperäisasukkaiden osallisuudesta tapahtumiin ei mainita juuri mitään, vaikka he ovat hiljaa läsnä retkikunnissa. Esimerkiksi Wikmannin ensimmäisistä matkoista Afrikassa kerrottaessa afrikkalaisista puhutaan vain muutamassa lauseessa, joissa heidän roolinsa on sivusta tukea tarinan kuljetusta.⁹⁸ Koska alkuperäisasukkaiden rooli on lähinnä vahvistaa kirjan sankareiden ylevyyttä, on heidän todennäköinen apunsa viidakon keskellä jätetty mainitsematta.

Kyseessä on samankaltainen ilmiö kuin 1800-luvun alussa Humboltin matkakertomuksissa Etelä-Amerikasta, joiden tieto oli suurimmaksi osaksi etelä-amerikkalaisilta saatua. Humbolt vain laittoi tiedot omiin nimiinsä.⁹⁹ Se,

⁹² Brantlinger 2011, 10.

⁹³ Isaksson & Jokisalo 2005, 179.

⁹⁴ Järvinen 1890, 3.

⁹⁵ Järvinen 1890, 7.

⁹⁶ Järvinen 1890, 26.

⁹⁷ Järvinen 1890, 20–23.

⁹⁸ Järvinen 1890, 42–44.

⁹⁹ Pratt 1992, 136–137.

että maassa vieraan henkilön parempaan osaamiseen alueesta on näin helposti uskottu, havainnollistaa Euroopan oman näkökulman vahvuutta imperialistisessa matkakirjallisuudessa hyvin. Tässä asenteessa rasismi ja nationalismi kietoutuivat yhteen luoden yllä esille tulleen tarinan paremmasta rodusta, jonka velvollisuus oli ottaa huonomman rodun maat haltuunsa ja näin toimien yrittää saattaa heidänkin elämänsä edes hieman lähemmäksi valloittajien parempaa elämäntapaa.

3. JÄNNITTÄVÄ, MUTTA PASSIIVINEN AFRIKKA

Kiinnostus imperiumin eri alueita kohtaan lisääntyi Iso-Britanniassa 1800-luvun viktoriaanisten matkailijoiden kertomusten vuoksi. Nämä kertomukset vahvistivat ihmisten käsityksiä kolonioiden rotujen alemmuudesta suhteessa valloittajarotuun.¹⁰⁰ Samankaltainen kehitys ajattelussa tapahtui myös muissa Euroopan siirtomaavalloissa.¹⁰¹

Mustien maanosassa ilmoittaa jo kansitekstissään olevansa suunnattu ”Nuorisolle ja matka-haluiselle yleisölle”¹⁰². Kirjan julkaisemisen aikaan sen tapahtumista kirjoitettiin runsaasti myös suomalaisissa sanomalehdissä. Esimerkiksi *Lounaan*, *Lappeenrannan Uutisten* ja *Maamme*-lehden ulkomaanosioissa seurattiin Stanley ja Paschan vaiheita Afrikassa.¹⁰³ Kirjan sankareiden vaiheet eivät siis olleet jääneet 1880- ja 1890-lukujen vaihteessa sanomalehdistöä seuraaville suomalaisille tuntemattomiksi. Afrikkaa ja sen tapahtumia kohtaan löytyi kiinnostusta, jota Järvinenkin pyrki suomennoksellaan tyydyttämään.

Kasvanut nationalismi näkyi eurooppalaisessa matkakirjallisuudessa ja muuan muassa britit olivat alttiita Iso-Britannian imperialistiselle propagandalle.¹⁰⁴ Samalla tuona aikana julkaistu suuri määrä matkakirjallisuutta levitti stereotyyppisiä käsityksiä eri maista.¹⁰⁵ Esimerkiksi tunnetut tutkimusmatkailijat ja matkakirjailijat kuten *Mustien maanosassakin* pääosassa esiintyvä Henry Stanley vain vahvistivat jo olemassa olevia stereotypioita eri alueista, kun he mukamas selvittivät Afrikan mysteereitä.¹⁰⁶

3.1 Vaarat ja vaikeudet

– –läpi tunkematon okahinen viidakko, johon ei päivää konsanaan pääse paistamaan; joet, jotka hitaasti valuvat edelleen kaislikon kautta, tuon

¹⁰⁰ Ahtola 1998, 67–68.

¹⁰¹ Brantlinger 2011, 11.

¹⁰² Järvinen 1890, kansiteksti.

¹⁰³ *Lounas* 17.12.1889; *Lappeenrannan Uutiset* 22.5.1890; *Maamme* 6.9.1890.

¹⁰⁴ Ahtola 1998, 67, 69.

¹⁰⁵ Brantlinger 2011, 14.

¹⁰⁶ Brantlinger 2011, 19.

*tuostakin vuolaampi virta. Kaikenlaisten siivekästen itikkain surina säestää apinain ja lintujen kirkunaa.*¹⁰⁷

Mustien maanosassa on ajalleen tyypillinen kuvaus tietystä tapahtumakulusta Afrikassa, mikä näkyy vahvassa saksa- ja eurooppalaisuushengessä sekä tunnettujen käsitysten toistamisessa maanosan ja sen ihmisten kuvailussa.¹⁰⁸ Johdannossa korostetaan Afrikkaan uskaltaneiden miesten rohkeutta altistua muun muassa huonolle ilmastolle, ihmissyöjille ja muille vaaroille.¹⁰⁹ Rohkeat miehet ovat malliesimerkkejä kansansa hienosta aineksesta¹¹⁰ ja Afrikkaa kuvaillaan juuri sellaiseksi, tuntemattomaksi ”mustaksi maan-osaksi” kuin se 1800-luvulla Euroopassa nähtiin.¹¹¹

Kannibalismi kuuluu Afrikan käsittelyyn alueena sen vuoksi, että sen kuvaileminen kertoo tätä teosta tarkastellessa enemmän kirjoittajan mielikuvista maanosaa kohtaa kuin sen ihmisistä. Kannibalismi tarkoitti eurooppalaisille sivistyksen täydellistä vastakohtaa, joka kauhistutti länsimaisia kristittyjä.¹¹² *Mustien maanosassa* sitä ei kuitenkaan kuvailla afrikkalaisten luonteenlaadun esittelemisen yhteydessä, eikä liioin käytetä perusteluna sille, miksi afrikkalaisia pitäisi sivistää hylkäämään hirveät tapansa. Kannibalismin maininta palvelee enemmänkin Afrikan vaikeiden olojen kuvauksena niin johdannossa, jossa luetellaan mille kaikille vaaroille kirjan sankarit ovat itsensä asettaneet¹¹³ kuin myöhemmin sankan ”ilkeitä ihmissyöjiä” sisältävän metsän kuvailussa.¹¹⁴

Jo valistuksen aikana valoa oli pidetty kontrastina aamuhämärässä elävään Afrikkaan. Toisaalta Afrika nähtiin myös auringon maana 1800-luvulle

¹⁰⁷ Järvinen 1890, 53.

¹⁰⁸ Järvinen 1890, esim. 25–26.

¹⁰⁹ Järvinen 1890, ”Johdatus”.

¹¹⁰ Järvinen 1890, 45.

¹¹¹ Järvinen 1890, ”Johdatus”.

¹¹² Brantlinger 2011, 2–3.

¹¹³ Järvinen 1890, ”Johdatus”.

¹¹⁴ Järvinen 1890, 53.

saakka, jolloin käsitys maasta ”Pimeyden sydämenä” vakiintui eurooppalaisten mieliin.¹¹⁵ Tällaiselta näyttää myös *Mustien maanosassa* teoksen Afrikka kannibalismien ja muine vaaroineen. Eurooppalaisten sankareiden vaiheet Afrikassa ovat raskaita ja vaarallisia. Vaikeat luonnonolosuhteet, vihollisheimot, puute ja taudit sekä monenlaiset kärsimykset ja vaarat koettelevat kirjan matkamiehiä.¹¹⁶ Näin teos edustaa matkakirjallisuudessa esiintynyttä selviytymiskirjallisuuden lajityyppiä, joka yhdistää kerronnassa matkan vaikeuksien kuvailun kohteen kiehtovaan erilaisuuteen.¹¹⁷ Upeiden ja ennen tuntemattomien paikkojen löytäminen hankaluuksien kontrastina näkyy esimerkiksi teoksen viimeisessä luvussa hyvin, kun retkikunta taivaltaa takaisin kohti eurooppalaisten hallitsemia alueita. Aluksi kuvaillaan matkan upeita löydöksiä,

*Ihmeellisiä seutuja matkustettiin. Ennen tuntemattomia vuoria, jokia, järviä ja kansoja nähtiin --*¹¹⁸,

mutta jo samalla sivulla kerronta muuttuu taas sairauden, taistelujen ja kuoleman kuvailuun.¹¹⁹

Siinä, missä *Mustien maanosassa* heijastaa ajan imperialistisia ja nationalistisia käsityksiä sekä pyrkii antamaan tietoa Afrikasta, se on myös jännittävä, nuorisolle suunnattu kuvaus seikkailusta, jonka päähenkilöt kokevat.¹²⁰ Arabit uhkaavat eurooppalaisten valtaa Afrikassa, ja miehet ovat pitkän aikaa kadoksissa jossain päin Keski-Afrikkaa.¹²¹ Teos pyrkii selvästi viihdyttämään sivistämisen ohella.

Tämä ei silti tarkoita, etteikö kirja kuitenkin kokonaisuudessaan heijastaisi 1800-luvun lopun imperialistisia käsityksiä. Bratlinger toteaa teoksessaan *Taming Cannibals: Race and the Victorians* myös fiktiivisemmän ja

¹¹⁵ Rantonen 1999, 157.

¹¹⁶ Järvinen 1890, 21–22.

¹¹⁷ Pratt 1992, 20.

¹¹⁸ Järvinen 1890, 58.

¹¹⁹ Ibidem.

¹²⁰ Järvinen 1890, passim.

¹²¹ Järvinen 1890, 53, ”Sisällys”.

viihteellisemmän kirjallisuuden merkityksen imperialististen stereotyyppien levittämisessä matkakirjallisuuden ohella, niin että kaava valkoisen miehen ja villin kohtaamisesta ja uuden mantereiden vaarojen päihittämisestä on useimmiten hyvin samanlainen.¹²² *Mustien maanosassa* ei voi sanoa ainakaan poikkeavan tästä perinteestä.

3.2 Passiivinen hyödyke

Eurosentrismi yhdisti Euroopan valtakulttuureja,¹²³ ja siirtomaat nähtiin eurooppalaisesta näkökulmasta käsin, joten matkakertomuksissakin usein kuvattiin ympäristöä taloudellisesta näkökulmasta, niin että se nähtiin sarjana käyttämättöminä resursseina, jotka eurooppalaisten kannattaisi ottaa hallintaansa. Eurooppalaiset liittivät taloudelliset lähtökohtansa ympäristön kuvailuun välittämättä alueiden omien asukkaiden niille asettamista merkityksistä.¹²⁴ Tällaista omista resurssitarpeista lähtevää arvottamista on myös *Mustien maanosassa*. Puhutaan rikkauksien täyttämistä neekerikylistä ja viljavista maista.¹²⁵ Afrikka on taloudellinen resurssi, jonka hallinnasta taistellaan muun muassa arabien kanssa ja tästä rakennetaan teoksen dramatiikkaa.

*Sisä-Afrikan sydäntasanko aukesi tiheästi asuttuna ihmeineensä löytöretkeilijäin eteen.*¹²⁶

Näin teoksessa kuvaillaan Stanley'n näkymiä hänen matkatessaan virtaa pitkin Keski-Afrikkaan. Sen lisäksi, että kohtaaminen on kauniisti koristeltu kuvaus alueesta, se ilmentää tiettyä eurooppalaisen matkakirjallisuuden perinnettä vierasta ympäristöä kuvatessa. Niin kuin taloudellisessa kuvauksessa ympäristö nähdään valloittajien kohteena, niin myös maiseman aukeaminen kuvastaa sen passiivista luonnetta eurooppalaisille.¹²⁷ Vaikka tiheää asutusta ja

¹²² Brantlinger 2011, 18–19.

¹²³ Tiainen–Anttila 1999, 171.

¹²⁴ Pratt 1992, 61.

¹²⁵ Järvinen 1890, 28.

¹²⁶ Järvinen 1890, 22.

¹²⁷ Pratt 1992, 60.

rikkauksia kuvaillaan, niistä ei pyritä luomaan aktiivisten toimijoiden kuvaa vaan koko Afrikka on eurooppalaisen vallan ja tarkkailun passiivinen kohde.

Näkemyks Afrikasta tyhjänä tilana, joka odottaa valloittamistaan, linkittyy vahvasti passiivisen resurssin käsitteeseen. Maanosa on tuntematon, koska eurooppalaiset eivät ole vielä käyneet kaikissa sen osissa.¹²⁸ Tuntemattomilla alueilla on arvoa vasta, kun eurooppalaiset ovat löytäneet ne ja määritelleet ne.¹²⁹ Aihepiirin tutkimuskirjoissa oli hyvin vähän mainintaa tästä näkökannasta. Sen esilletuominen on tärkeää, koska ajatus välittyy voimakkaasti teoksen sivuilta ja tuo lisäperspektiiviä matkakirjan asenteiden tarkasteluun sekä täydentää passiivisen hyödykkeen ajattelua.

Mustien maanosassa edustaa monipuolisesti 1800-luvun lopun matkakirjallisuuden henkeä imperialismin ja Eurooppa-keskeisen asenteen välittyessä monin tavoin kirjan sivuilta. Tunnettuja stereotypioita Afrikasta toistetaan, ja maanosan piirteet kuvataan voimakkaasti katsojan omasta näkökulmasta. Vaikeudet ja vaarat korostuvat etenkin silloin, kun on tarpeen nostaa esille ne kohtaavaan sankarin uskaliaisuus. Afrikka nähdään kokonaisuudessaan resurssina, josta voi ammentaa Eurooppaan niin materiaa kuin hyviä tarinoitakin.

*Tuntijat ylistäivät näitä seutuja kauniiksi. Laajoja ruohokenttiä ympäröivät melkein läpitunkemattomat metsät. Maa on erittäin viljavaa. Runsaita aarteita on kätkettynä maan poveen.*¹³⁰

¹²⁸ Järvinen 1890, "Johdatus".

¹²⁹ Järvinen 1890, 20–21.

¹³⁰ Järvinen 1890, 27.

LOPPULAUSE

Mustien maanosassa -teoksen antamassa kuvassa Afrikasta on hyvin paljon samankaltaisuutta 1800-luvun lopun yleisen Afrikka-kuvan kanssa. Tuon ajan suomalaisille Afrikka-kuva on siis hyvin kontekstiin sopiva.

Teoksesta huokuu Eurooppa-keskeinen näkökulma ja rasismi, jotka ovat kaiken ajattelun taustalla. Se on imperialismien mukaisesti eurooppalaisen kulttuurin ja kansan nationalistinen ylistys, joka ei eroa rasistiselta ideologialtaan ajan valtavirrasta. Nämä ideologiat läpäisevät koko tekstin.

Albin Järvinen suomensi saksalaisen alkuperäisteoksen voidakseen antaa tietoa Afrikasta ja turvatakseen toimeentuloaan. Niinpä Järvinen ei pyrkinyt argumentoimaan alkuperäistä tekstiä vastaan, vaan välitti sen ajatukset myös suomen kielelle.

Suomalaisten yleinen Afrikka-kuva ei eronnut paljon muun Euroopan kuvasta, joten saksalaisen lähteen ajatukset eivät tuntuneet vieraalta. Nationalismi oli suosiotaan kasvattava aate myös Suomessa ja rotueroihin uskottiin, vaikka muuta Eurooppa varovaisemmin.

Rasismi on myös tässä teoksessa normaali tapa ajatella. Teoksen tarkoituksena ei ole suoraan arvostella afrikkalaisia, vaan antaa heistä tietoa. Rasismin arkipäiväisyys tulee esille afrikkalaisista kerrottaessa sekä teoksen tapahtumakuvausten sävyissä. Sitä ei ole tarkoitus tuoda koko ajan tapahtumien eturiviin, vaikka se on olemassa niidenkin taustalla luonnollisena ideologiana. *Mustien maanosassa* afrikkalaiset eivät ole samanarvoisia eurooppalaisten kanssa ja heistä puhuttaessa yleissävy on negatiivinen.

Kuitenkaan *Mustien maanosassa* ei ole niin aggressiivisesti rasistinen kuin se voisi 1850-luvun jälkeisessä kontekstissa olla. Syynä voivat olla suomalainen käänös tai se, että kirja on suunnattu nuorille, mutta teoksessa on arvostelevan sävyn sijaan toteava vire afrikkalaisista kerrottaessa. Yleistetyssä kuvassa afrikkalaisista he ovat yksinkertaisen tietämättömiä ja osaamattomia, jonka

vuoksi heitä pitää sivistää. Kuitenkaan heidän täyteen mahdollisuuteensa oppia eurooppalaisten tavoille ei yleisesti uskota.

Afrikka maanosana vastaa myös 1800-luvun lopun muuta kuvaa. Se on jännittävien seikkailujen maanosa, jossa rohkeat miehet voivat niittää itselleen kunniaa, ja josta on viihdyttävää lukea. Sieltä voi löytää paljon eksotiikkaa ja kauneutta, mutta vaaroja ja vastoinkäymisiä ei voi välttää. Afrikassa on paljon käytettävissä olevia resursseja, jotka vain odottavat, että joku huomaisi tulla niitä hyödyntämään. Käsitys maanosasta tyhjänä tilana korostuu aikakauden yleisiä ajatuksia voimakkaammin.

Sekä maanosa, että sen asukkaat ovat lopulta hyvin passiivisessa roolissa ja tärkeintä on, että niidenkin avulla tuodaan esille kirjan sankareiden mahtavuus. Kaikki kirjan kuvailu kulminoituu lopulta Emin Paschan, Stanley'n ja Wikmannin ylistämiseen, josta voidaan päätellä minkälaisena välineenä Eurooppa, Saksa ja Suomikin ovat Afrikan 1800-luvun lopulla nähneet. Vaikka *Mustien maanosassa* kertoo Afrikasta, sen pääosassa ovat silti Eurooppa ja eurooppalaiset nationalismien hengen mukaisesti.

LÄHTEET JA TUTKIMUSKIRJALLISUUS

I Painamattomat lähteet

Ylioppilasmatrikkeli 1853–1899, Helsingin yliopisto.
<http://www.helsinki.fi/ylioppilasmatrikkeli/1853-1899/henkilo.php?id=22210> (Luettu 14.1.2016)

II Painetut lähteet

1. Lähdekirjallisuus

Järvinen, Albin 1890: *Mustien maanosassa Emin Paschan Stanleyyn ja Wikmannin matkat Afrikassa*. Nuorisolle ja matkan haluiselle yleisölle saksalaisesta lähteestä mukaili Albin Järvinen. G. W. Edlund, Helsinki.

2. Sanoma- ja aikakauslehdistö

[Werkko, Kaarle:] ”5:nen yleisen pikku- ja kiertokoulunopettajain ja harrastajain kokouksen puheenjohtaja”. *Alempi Kansanopetus* 1.8.1907.

”Öfversikt”. *Finsk Tidskrift* 1.12.1890.

Hufvudstadsbladet 10.12.1889.

Lappeenrannan Uutiset 22.5.1890.

Lounas 17.12.1889.

Maamme 6.9.1890.

Suomen Wirallinen Lehti 24.8.1901.

Uusi Suometar 7.12.1889.

3. Tutkimuskirjallisuus

Ahtola, Janne 1998: ”Britti-imperiumin siirtomaat matkakohteina 1800–1900-luvun vaihteessa”. *Mikä maa -mikä valuutta? Matkakirja turismin historiaan*. 2. korjattu painos. Painosalama, Turku.

Brantlinger Patrick 2011: *Taming Cannibals Race and the Victorians*. Cornell University Press, Ithaca.

Forsén, Annette 2003: "Saksalaisia kulttuuriyhteyksiä" *Suomen kulttuurihistoria, 3 Oma maa ja maailma*. Kustannusosakeyhtiö Tammi, Helsinki.

Halmesvirta, Anssi 1993: *Turanilaisia ja herrasneekereitä – aatehistoriallisia tutkimuksia brittiläisestä rotuajattelusta*. Tammer-Paino Oy, Tampere.

Headrick, Daniel R. 2010: *Power Over Peoples, Technology, environments and Western Imperialism 1400 to the Present*. Princeton University Press, Princeton.

Isaksson, Pekka & Jokisalo, Jouko 1999: "Esipuhe". *Eriarvoisuus, valistuksen lupaus ja rasismi*. Suomen historiallinen seura, Helsinki.

Isaksson, Pekka 2003: "Yks ain olis ylinnä ansio? Tieteellinen rasismi juurtui huonosti Suomeen." *Monenkirjava rasismi*. Gummerus kirjapaino oy, Saarijärvi.

Isaksson, Pekka & Jokisalo, Jouko 2005: *Kallonmittaajia ja skinejä. Rasismien aatehistoriaa*. 3. painos. Like, Helsinki.

Jokisalo, Jouko 1999: "Suvaitsemattomuuden perintö, valistus ja rasismi". *Eriarvoisuus, valistuksen lupaus ja rasismi*. Suomen historiallinen seura, Helsinki.

Jokisalo, Jouko 2003: "Klassisesta rasismista kulttuuri- ja ekorasismiin". *Monenkirjava rasismi*. Gummerus kirjapaino oy, Saarijärvi.

Kervanto Nevanlinna, Arja & Kolbe, Laura 2003: "Eurooppalainen Suomi". *Suomen kulttuurihistoria, 3 Oma maa ja maailma*. Kustannusosakeyhtiö Tammi, Helsinki.

Kolbe, Laura 2003: " Eurooppa, Itämeri, Suomi". *Suomen kulttuurihistoria, 3 oma maa ja maailma*. Kustannusosakeyhtiö Tammi, Helsinki.

Pratt, Mary Louise 1992: *Imperial Eyes, Travel Writing and Transculturation*. Routledge, London.

Rantonen, Eila 1999: "Rotu ja etnosentrismi valistusajan kauneus- ja kulttuurikäsitteissä. Kauniit ja älykkäät eurooppalaiset?" *Eriarvoisuus, valistuksen lupaus ja rasismi*. Suomen historiallinen seura, Helsinki.

Tiainen-Anttila, Kaija 1999: "Afrikkalaiset valistusideologioiden debatissa sosiaalisen eriarvoisuuden ja tasa-arvon oikeutuksesta". *Eriarvoisuus, valistuksen lupaus ja rasismi*. Suomen historiallinen seura, Helsinki.

Waller, Bruce 1990: "Europe and the Wider World". *Themes in Modern European History 1830-1890*. Routledge, London.